

1. Sammanfattning

Detta vårdprogram syftar till att fastlägga den långsiktiga målsättningen för vården av Nya Älvsborgs fästning. Som underlag för målbeskrivningen har en beskrivning av fästningens främsta kulturhistoriska värden upprättats. Värdebeskrivningen och målbeskrivningen utgör vårdprogrammets viktigaste avsnitt. Dessutom ingår en historik över fästningens tillkomst och dess utveckling fram till idag. Den största delen av vårdprogrammet upptas av delområdesbeskrivningar, där värden, mål, historik och nuläge är beskrivet för alla fästningens delar.

Nya Älvsborgs fästning uppfördes för att försvara Göteborg och den viktiga förbindelsen in i landet som utgjordes av Göta Älv. Anläggningen stod helt färdig vid slutet av 1600-talet och har förändrats obetydligt sedan dess. Dess isolerade läge på en ö underlättar förståelsen av fästningens funktion både som försvarsverk och senare som fängelse. Placeringen medverkar till att göra besöket på fästningen inte bara till en försvarshistorisk och samhällshistorisk upplevelse utan även till en upplevelse av skärgårdsmiljön i inloppet till Göteborg. Fästningen blev statligt byggnadsminne 1935 och byggnadsminnet omfattar hela ön.

Värden

Sveriges bäst bevarade 1600-talsfästning

Nya Älvsborgs fästning är unik genom att den till sitt utseende är så oförändrad sedan tiden för dess färdigställande vid slutet av 1600-talet. 1700-talets enda större förändring av fästningen utgjordes av en ombyggnad av tornet. I början av 1900-talet påbörjades en restaurering som i huvudsak har varit mycket trogen mot originalet. Det är troligt att Nya Älvsborgs fästning står sig väl som en välbevarad och oförändrad 1600-talsanläggning även i ett större europeiskt perspektiv.

Sveriges försvar mot väster

Nya Älvsborgs fästning är den enda bevarade fästning som uppfördes för att skydda det korta men strategiskt mycket viktiga avsnitt av västkusten som utgjorde Sveriges andningshål mot väster före freden i Roskilde 1658. Genom freden 1658 erhöll Sverige bland annat Halland och Bohuslän, vilket dock inte minskade Nya Älvsborgs militärstrategiska läge. 1719 stod fästningen emot ett långvarigt anfall av amiral Peder Tordenskjolds styrkor. Nya Älvs-

borgs fästning har trots sin förhållandevis måttliga storlek haft en stor betydelse för Sveriges försvar under de turbulenta årtiondena kring år 1700.

Autentiskt intryck

Fästningen är i sin helhet exteriört väl bevarad från dess mest aktiva tid på 1600- och 1700-talen. Bortsett från bryggan i hamnen och fredstaken över kurtin 3 och 5 finns inga byggnader eller större anläggningar som har tillkommit efter 1780-talet. En del av murverken är raserade och återuppförda men detta påverkar inte intrycket av autenticitet.

Befästningshistoriskt intressant

Fästningar med bastionssystem uppfördes under 1600-talet och en stor del av 1700-talet över hela Europa. Utformningen av Nya Älvsborgs fästning anslöt sig till denna internationella befästningskonst. Fästningens bastionssystem behölls och underhölls under hela fästningens aktiva tid.

Byggnaderna har en lång historia på platsen

Det finns fem bevarade äldre byggnader på Nya Älvsborgs fästning, alla präglade av 1600- och 1700-talen. Kommendantshuset stod sannolikt klart redan under senare delen av 1600-talet men har en karaktär huvudsakligen från 1700-talet. Befälshuset uppfördes omkring sekelskiftet 1700 och corps de garde stod klart 1763. Sjukhusbyggnaden från 1776 har även den en välbehållen exteriör. Garnisonskyrkan i tornet invigdes 1708. Kyrkointeriören i barockstil är unik i västsvensk kyrkoarkitektur, både med avseende på en eventuell koppling till arkitekten Jean de la Vallée men också på grund av att kyrkan är inrättad i en profan byggnad.

Stark fästningsupplevelse

Nya Älvsborgs fästning har liksom de flesta fästningar ett stort upplevelsevärde, men för Älvsborgs del är det ytterligare förstärkt genom att fästningen i sin helhet är omfluten av vatten. Båtresan till fästningen är en resa i tiden, där nutid byts mot dåtid. De mörka fängelsevalven i kombination med de höga fästningsmurarna och det isolerade läget ute på Älvsborgsfjorden förmedlar en stark upplevelse av hur tillvaron kunde gestaltat sig för 1700- och 1800-talens fångar på ön.

Lätt att förstå fästningens funktion

Fästningen har även ett pedagogiskt värde genom att den på ett mycket åskådligt sätt visar hur en fästning med bastioner och mellanliggande kurtiner är uppbyggd. Den begränsade storleken gör att det är lätt att få en överblick över fästningen och uppfatta dess uppbyggnad.

Karakteristisk göteborgssiluett

Fästningen med det karakteristiska tornet är tillsammans med bland annat Älvsborgsbron, Ullevi, Masthuggskyrkan och Skansen Kronan en göteborgssiluett som används för att beskriva staden Göteborg.

Jean de la Vallée, Erik Dahlbergh och Peder Tordenskjold

Fästningen är förknippad med slotts- och kyrkoarkitekten Jean de la Vallée som skall ha ritat interiören i fästningskyrkan i tornet, med stormakstidens främste fortifikationsarkitekt Erik Dahlbergh som var delaktig i fästningens utformning samt med den i Danmark och Norge välkände amiralen Peder Tordenskjold som var nära att inta fästningen 1719.

Mål

Vårda och bevara

Fästningen skall skyddas och vårdas så att den bevaras för framtida generationer. Vården skall ta fasta på fästningens utseende under dess aktiva tid. Sentida tillskott som markant avviker från den äldre anläggningen skall efterhand och i mån av resurser bytas mot byggnadsdelar med en utformning som överensstämmer med anläggningens karaktär.

För att förstå fästningens funktion är det angeläget att de fria vattenytorna kring fästningsholmen bevaras. Statens fastighetsverk bör därför verka för att hamnanläggningarna, som kommit allt närmare fästningen, inte byggs ut ytterligare i riktning mot Nya Älvsborgs fästning.

Levandegörande av besöksmålet

Anläggningen skall i möjligaste mån visas så som den gestaltade sig under dess aktiva tid som försvarsanläggning, cirka 1670–1790. Fästningen ska nyttjas och levandegöras så att förståelsen av fästningens funktion och förståelsen av livet på fästningen i äldre tid underlättas.

Utveckling

En fortsatt utveckling av besöksmålet ska möjliggöras. En sådan utveckling kan bestå av att erbjuda övernattningsmöjligheter på ön eller av att möjliggöra ett nyttjande av idag outnyttjade eller dåligt utnyttjade utrymmen.

Tillgänglighet

Fästningen skall vara ett attraktivt besöksmål och locka många besökare, vilket kräver väl fungerande båtförbindelser och väl fungerande toaletter och servering på ön. Förvaltningen av anläggningen skall underlätta för funktionen som besöksmål, bland annat genom att upplåta lokaler för fester och konferenser. Fästningen skall i möjligaste mån vara tillgänglig för personer med olika slag av funktionshinder.